

DE ORANG-OETAN

(*Simia Satyrus*)

DOOR

J. HENDRIK VAN BALEN.

Er zullen waarschijnlijk weinig dieren op den aardbol zijn, die zich kunnen beroemen op zooveel belangstelling als de orang-oetan. Tal van geleerden hebben aan dit dier uit onzen Indischen archipel, en aan zijne verwanten in Afrika, geheele verhandelingen gewijd. Opzettelijke reizen zijn ondernomen met het doel hem beter te leeren kennen en alle mogelijke gegevens omtrent hem te verzamelen. Als de orang-oetan *zijne* meening omtrent deze laatste wijze van onderzoek kon kenbaar maken, zou het zeker deze zijn, dat hij beleefd verzoekt met rust gelaten te worden; want dat wetenschappelijk onderzoek, vooral als dat geschiedt op de wijze zooals de bekende geleerde WALLACE het deed, kost talrijke slachtoffers. *Zijn* onderzoekingsreis *alleen* kostte aan *zeventien* orangs het leven, behalve nog een paar, die anderen voor hem doodden. En men moge zooveel hart voor de wetenschap hebben als men wil, toch kan men niet zonder deernis met de ongelukkige dieren in het reisverhaal van WALLACE lezen, hoeveel kogels er dikwijls noodig waren om zoo'n orang uit den boom te doen storten met verbrijzelde ledematen, nòg levend, nòg zich verroerend.

Deze groote belangstelling in den orang-oetan had voor een groot deel haar grond in de bekende »theorie van DARWIN», die, zooals bekend is, aan menschen en apen *een gemeenschappelijken stamvorm* toeschrijft. Wij zullen ons in deze kwestie, die evenzeer hare bewonderaars als hare bestrijders heeft, niet verdiepen, omdat een opstel als dit er de plaats niet voor is, maar ons alleen bepalen tot eene zoo

populair mogelijke beschrijving van dien grooten aap uit ons Indisch rijk, een dier dat alleszins onze aandacht waard is.

Als men het boven genoemd reisverhaal van WALLACE leest, dan vindt men daarin aanhoudend gesproken niet van den orang-oetan, maar van den *Majas*. Dit is de naam, dien de Dajakkers aan het dier hebben gegeven en dit leidt ons vanzelf tot eene opsomming van de verschillende namen waaronder het bekend is.

De Maleische naam *orang-oetan* beteekent letterlijk boschmensch, van *orang* (mensch) en *oetan* of *hoetan* (bosch of wildernis) en niet *oetang*, wat zoo dikwijls verkeerdelijk geschreven wordt. Onder de verschillende Dajaksche volksstammen draagt hij behalve dien van *Majas*, de namen *Kahio*, *Keve*, *Sulamping* en *Boekoe*. Op Sumatra's westkust, voornamelijk benoorden de linie, is hij bekend als *Majew*, op de oostkust als *Mawas*, en de Maleiers onderscheiden twee soorten, *Mawas-koeda* of paarden-mawas en *Mawas-messiah* of menschen-mawas. Zij beschrijven den eersten als buitengewoon groot en sterk met voskleurig-roode manen van groote lengte over den rug, en een zeer woest uitzicht; de tweede soort moet veel fijner gebouwd zijn. Daar deze beide soorten in dezelfde localiteit voorkomen, meent Dr. v. HAGEN dat men hier te doen heeft met de beide geslachten van dezelfde soort. In de zuidelijke streken van Sumatra is hij bekend als *orang-panda*, *orang-pandak* of *orang-pendekh* (dwerg). De Dajakkers onderscheiden ook drie soorten van orangs, welke zij aanduiden met de namen *Majas-rambi*, *Majas-kassa* en *Majas-pappan*. Vrij algemeen is men echter van gevoelen, dat de zogenaamde onderscheidende kenmerken niet constant genoeg zijn, om het bestaan van drie soorten aan te nemen; hoogstens zou men hier moeten denken aan variëteiten.

Voorkomen. De orang-oetan zou men misschien in korte woorden het duidelijkst kunnen schilderen als een zeer groote, den menscheijken vorm bezittenden aap, wiens geheele lichaam met bruinroode, lange haren is bedekt; die zich kenmerkt door verbazend lange armen, zóó lang, dat als het dier in opgerichte houding loopt, zij nochtans den grond raken, waardoor zijn houding gebogen is; die een woest en schrik-inboezemend voorkomen heeft.

Gaan wij de punten van overeenstemming van den orang-oetan met den mensch na, dan vinden wij die voornamelijk in den vorm en het getal der tanden, de welving van den schedel, de geringe

uitpuiing van het aangezicht, de gewelfde borstkas, den platten rug, het gemis van een staart; in de vingers en de teenen, waarvan de toppen dezelfde lijn vormen als bij den mensch, de platte nagels, het naakte aangezicht, de aanwezigheid van knevel en baard bij bejaarde dieren, de ronde kin, gezwollen lippen, wenkbrauwen, oogleden en het uitwendig oor.

Het sterk uitpuiende, naakte aangezicht, vertoont bij bejaarde mannelijke dieren aan de wangen zonderling opgezwollen, vetachtige zijkwabben. De overeenkomst tusschen het menschelijk lichaam en dat van den orang-oetan komt, zonderling genoeg, het sterkst uit bij jonge dieren. Deze overeenkomst is zóó groot, dat het onbegrijpelijk is, zegt w. VROLIK, dat het jonge dier tot dezelfde soort behoort als het volwassene. Naarmate de orang-oetan ouder wordt, verdwijnt die sterke overeenkomst, welke het dier, vooral ten opzichte van het gelaat, met den mensch heeft, ten eenenmale.

De grootte schijnt men dikwijls zeer te hebben overdreven. Vertrouwbare opgaven, zooals die van SCHLEGEL en MULLER, geven den orang eene lengte van 1.5 meter, altijd in gestrekte houding gemeten; want in opgerichte houding is die lengte, daar hij zooals wij zeiden in die houding gebogen loopt, 1.25 meter. Dr. HAGEN, die een huid mat, kreeg voor de geheele lengte met uitgestrekte teenen 1.94 M. Dit is de lengte van het mannetje; het wijfje is kleiner en meet 1.09 M. Hiermede stemmen de opgaven van WALLACE, die ruim 4 voet noemt, vrijwel overeen. Van exemplaren, bij wie grootere lengten werden opgegeven, was men nimmer in de gelegenheid dit door meten van het dier te staven; zoodat men kan aannemen dat deze tot de vele fabelen of overdreven voorstellingen behooren, welke vaak van den orang gegeven worden.

De kleur is aan groote afwijkingen onderhevig. Gewoonlijk is die fraai roodbruin; bij eenigen gaat zij, voornamelijk op de armen, in een vurig geelbruin over, terwijl bij anderen de hoofdkleur zóó donker is, dat zij zwartbruin mag heeten.

De groei der haren is mede bij verschillende exemplaren zeer afwijkend. Nu eens treft men exemplaren met zeer weelderig haar aan, dan weder met dun en spaarzaam haar, zoodat de naakte huid op vele plaatsen doorschijnt.

De haren der kruin zijn nu eens zeer lang en afhangend, dan weder kort en eenigszins krullend. De kortheid der rugharen, bij sommige oude exemplaren, kan niet als kenteeken dienen, daar dit veroorzaakt wordt door afschuring bij het liggen.

Het bovengenoemde groote exemplaar, hetwelk dr. HAGEN mat, had roode, een voet lange haren op den rug.

De huid is ruw en het best te vergelijken met hetgeen wij kippevel noemen. De huidkleur is bruinzwart. De ooren zijn van binnen iets lichter van kleur. Het gezicht is bij oude exemplaren roetzwart, rondom de oogen flauwer. De oogen liggen tamelijk diep in het hoofd en hebben een vurigen en doordringenden blik. De iris is licht bruin, de nagels zijn zwart.

Geographische verspreiding en woonplaats. De orang-oetan komt, zoover bekend is, alleen voor op de eilanden Borneo en Sumatra; hij bewoont de moerassige bosschen, van het zeestrand af tot ver in het binnenland, en de lage vlakke, woeste streken, ver van de woonplaatsen der menschen.

Op Sumatra komt hij bijna uitsluitend voor in het noordoostelijk gedeelte van dat eiland, voornamelijk in Siak en Atjeh. Nochtans dwalen enkele voorwerpen wel eens af naar het westen. Zuidelijk Atjeh en Langkat, voornamelijk Tamian en de Gajo-landen tot Singkel en Tapanoeli in het westen, zijn, volgens dr. HAGEN, de streken waar hij vrij talrijk is, en wel meer in het bergachtige binnenland dan aan de kust. In het binnenland van Deli en de noordelijke Battalanden komt hij slechts spaarzaam voor, ofschoon hij daar vroeger talrijk moet zijn geweest. Meer algemeen is hij op Borneo, waar hij, met uitzondering van de bergstreken, overal voorkomt. In den omtrek der Soengej-Kahajan, langs de rivier van Sampiet bij Kotaringin, is hij in de ontoegankelijke wouden zelfs betrekkelijk menigvuldig. Hetzelfde schijnt het geval ten opzichte van de streek aan de Simoenjon, een tak van de Sadong, welke rivier ten oosten van Serawak tusschen deze plaats en de rivier van Batang Loepar is gelegen. Het was daar dat WALLACE zijn 17 exemplaren schoot.

Levenswijs en gewoonten. De orang-oetan is niet menigvuldig, ja behoort zelfs tot de zeldzaamste dieren. Zijne woonplaats kiest hij bovendien in de somberste, minst bezochte gedeelten van het land. Zijne natuurlijke geaardheid is wild en schuw en zijne afkeer van de nabijheid der menschen schijnt, naarmate hij ouder wordt, toe te nemen in gelijke mate met eene zekere traagheid en zwaarmoedigheid. Hij bezit eene verbazende kracht, doch maakt daarvan tegenover den mensch gelukkig zelden gebruik en tracht bij ontmoetingen met hem zich liever te verschuilen of te ontvluchten, dan zijne kracht te gebruiken.

De oude mannetjes leven (behalve in den paartijd) meestal alleen. De wijfjes schijnen meer lust tot gezelligheid te bezitten, evenals de jonge dieren. Meermalen heeft men 2 à 3 wijfjes bij elkander aangetroffen, somtijds zelfs met hunne jongen bij zich. Als zij drachtig zijn zonderen zij zich af, brengen in de eenzaamheid in de diepe wildernis hare jongen ter wereld en blijven een tijd lang met de jongen alleen, vóór zij zich bij andere wijfjes aansluiten. Omtrent den duur der dracht is niets bekend. De jongen blijven zeer lang onder de hoede der moeder, die haar jong onder het klimmen en klouteren tegen de borst houdt, terwijl het zich aan de haren van het wijfje vastklemt. Misschien, of liever waarschijnlijk, vindt die langdurige moederzorg hare oorzaak in de langzame ontwikkeling van den orang-oetan, die van 10 tot 15 jaren duurt. Toch weet een zeer jonge orang-oetan zich, als er gevaar dreigt, behendig en vlug uit de voeten te maken.

De mannetjes worden grooter dan de wijfjes en men meent te hebben opgemerkt, dat de wijfjes langzamer groeien en spoediger volwassen zijn. De Dajakkers schrijven hun eene levensduur toe van 40 tot 50 jaren. Voor dit beweren pleiten de waarnemingen, op schedels gedaan, dat somtijds de naden der schedelbeenderen geheel samengegroeid zijn, zoodat er nauwelijks een spoor van zichtbaar is, alsmede op de afgesleten tanden. Een en ander wordt ook bevestigd door het feit, dat men soms orang-oetans aantreft, die, stram van ouderdom, niet eens meer de boomen kunnen beklimmen, terwijl zij bijna hun geheele gebit missen en in hun onderhoud moeten voorzien door het gebruik van afgevallen vruchten, jonge bladeren van heesters en struiken en sappige kruiden, die allen op of dicht bij den grond te vinden zijn.

Toont hij zich op gevorderden leeftijd vadzig, ook in zijn jeugd is hij alles behalve dartzig. Slechts stoffelijke behoeften of storende gebeurtenissen kunnen het dier in zijn behaaglijke rust storen. Met gekromden rug en sterk voorover gebogen hoofd, de oogen strak voor zich op den grond gevestigd, de lange armen om een hooger boomtak geslagen of slap langs het lichaam hangende, kan hij uren lang onbeweeglijk zitten, alleen nu en dan zijn diepe, zware, brommende stem latende hooren.

Gewoonlijk houdt hij zich op in de kruinen der hooge boomen; daar rustig zittend of van de eene boomkruin op de andere overklauterend, als het ware eene wandeling door de toppen der boomen makend. »Het is een vreemd en belangwekkend gezicht,» zegt WALLACE, »den

Majas gade te slaan, terwijl hij op zijn gemak door de bosschen voortschrijdt. Hij wandelt bedaard over den een of anderen grooteren tak in de halfopgerichte houding, die de groote lengte zijner armen en de kortheid zijner beenen hem natuurlijk doen aannemen. Hij schijnt altijd die takken te kiezen, welke die van een aangrenzenden boom het dichtst naderen of aanraken, en als hij het punt van overgang bereikt heeft, strekt hij zijne lange armen uit, en de twijgen, die hij voor zich ziet, grijpende, perst hij ze tusschen beide handen samen, schijnt hare kracht te beproeven en slingert zich dan bedaard over, waarna hij op den nieuwen tak op dezelfde wijze voortschrijdt. Nooit waagt hij een sprong of schijnt hij zelfs zich te haasten en toch weet hij zich bijna even snel voort te bewegen als een mensch op den grond beneden hem loopen kan."

Noodzaak zijn ouderdom hem daartoe niet, dan komt hij zelden op den grond. Is dat echter wel het geval, dan houdt hij zich in de nabijheid van het lage hout op, ten einde zich bij onraad in de dichte rottanbosschen of doornige bamboebosschen te kunnen verbergen.

Wordt hij niet verjaagd of gestoord, dan houdt hij zich lang op dezelfde plaats op en bewoont menigmaal dagen lang denzelfden boom, waar hij dan in dat geval zelfs eene bepaalde plaats heeft tot nachtverblijf. Dit heeft echter nimmer plaats in de toppen; want zoodra het nacht wordt daalt hij, waarschijnlijk omdat het hem daar dan te koud wordt, lager en zoekt in het dichtste gedeelte een slaappleats. Gewoonlijk kiest hij hiertoe den dichtgebladerden top van eene nibongpalm, een Pandanus of dergelijke of wel een grooten varen- of orchideeënstruik, die als parasiet op een reusachtigen boom tiert. Steeds echter maakt hij op de gekozen plaats een nest of leger van takken en bladeren. MULLER vond tegenover het gehucht Tandjong-dwaja, 10 à 12 dagreizen binnenslands, aan den linkeroever der Doesonrivier, verscheidene soortgelijke legers. Zij stonden allen 10 à 25 voet boven den grond, waren rond en 2 à 3 voet in middellijn. Sommige waren met dwars over elkander gelegde pandanus-bladeren vele duimen hoog opgestapeld; andere kenmerkten zich alleen door geknakte takjes, die zich in een gemeenschappelijk middelpunt vereenigden en een regelmatig vlak vormden.

Ook WALLACE zegt, dat de orang-oetan zijn slaappleatsen niet in de hoogste toppen der boomen maakt, doch hoogstens 20 à 50 voet hoog, waarschijnlijk om minder aan de koude winden te zijn blootgesteld. Wanneer hij op de jacht gewond wordt, maakt hij eveneens van in der

haast afgebroken takken een nest, waarin hij zich tracht te verbergen voor de blikken zijner vervolgers.

Volgens de Dajakkers staat de orang-oetan niet vroeg van zijn leger op. Eerst als de zon reeds tamelijk hoog boven de kim is gerezen en de neveldampen verdreven heeft, verlaat hij zijn leger en begeeft zich, omstreeks 9 ure des voormiddags, omhoog, om dikwijls omstreeks 5. ure, maar ook even vaak eerst in de schemering, zijne slaappleaats weder op te zoeken. Gedurende den nacht schijnt hij in zijn leger te liggen, voornamelijk op den rug en zich ook bij afwisseling op de zijden keerende. Hij trekt dan de achterste ledematen stijf tegen het lijf aan en ondersteunt met een zijner handen zijn hoofd; ook slaat hij wel eens de armen vóór op het lijf kruiselings over elkander. Bij koel, winderig of regenachtig weer bedekt hij zich met een hoop pandanus-, nina-, varen- en andere bladeren, als die waaruit zijn leger bestaat; vooral bedekt hij het hoofd daarmee. Ook bij gevangen voorwerpen is die gewoonte om zich tegen de koude te bedekken, waargenomen.

De bewegingen van den orang-oetan zijn niet, zooals men van een aap allicht geneigd zou zijn te gelooven, vlug en vaardig. Integendeel zijn de handelingen van het dier steeds rustig, bijna langzaam. De wijze, waarop hij boomen bestijgt en in de kruinen der boomen rondklautert, doet denken aan de voorzichtige behoedzaamheid, waarmee een mensch dit doet. Met zijne lange armen de stammen of de takken omvattend, haalt hij het lichaam op, waarbij hem de achterhanden tot steun en houvast dienen. Soms rust hij lang alleen op de achterhanden. De achterste ledematen zijn dan ook bij dit dier de voornaamste en verwonding of verlamming van die ledematen belemmert hem zeer in zijne beweging, veel meer dan iets dergelijks aan de voorste ledematen. De vlugge wijze van klimmen, klauteren en springen van de andere apen is hem geheel vreemd; hij kan zelfs geen kleinen sprong doen. Om van den eenen boom op den anderen over te gaan zoekt hij dan ook steeds die plaatsen op, waar de takken elkander dicht naderen of nog liever waar zij elkander raken. Langzaam en behoedzaam schuift hij over een grooten overhangenden tak heen, legt zich plat daarop en beproeft door wippen de sterkte daarvan, terwijl hij tevens tracht deze allengs zoover neder te drukken dat het uiteinde in aanraking komt met een tak of boomstam, waarop hij kan overgaan. Bij dit alles geeft hij zulk een sterk bewijs van een ongemeen slim overleg en groote voorzichtigheid, dat geen mensch

het hem verbeteren zou. Onder het klauteren beweegt hij gewoonlijk beurtelings of ééne voor- en ééne achterhand, of, na zich met de beide voorhanden te hebben vastgeklampt, verandert hij met de beide achterleden *te gelijk* van plaats.

Wij hebben reeds gezegd, dat de orang-oetan zich op den dag meestal in de kruinen der boomen ophoudt en wij kunnen daaraan toevoegen, dat men hem hoogst zelden op dikke takken ziet rusten, eene eigenschap aan andere apen zoozeer eigen. Dit nu staat in verband met de bewerktuiging zijner achterste ledematen. Zijne zitdeelen namelijk zijn onbehaard, en bedekt met eene zachte huid, zonder een spoor van eelt. De zitbeenderen zijn gevormd ongeveer als die van den mensch. Voegt daarbij de opmerkelijk kleine buitenste zitspieren (de billen), waardoor het rusten op die deelen moeielijk wordt gemaakt, en men zal begrijpen hoe het komt, dat de orang-oetans weinig op dikke takken op de achterdeelen zittende gezien worden. Zittende ondersteunen de gespierde achterbeenen den stuit zoodanig, dat deze steeds vrij blijft en hij dus rust op de achterste ledematen.

Uit het voorgaande zal men gemakkelijk kunnen besluiten, dat de verhalen van in fier opgerichte houding rondlopende orang-oetans niets dan fabeltjes zijn; want is hij in de boomen al niet vlug, op den grond is dit nog veel minder het geval. Loopt hij op den grond, dan zijn hem alle vier de ledematen van dienst. Zijn gang is waggelend en kost hem blijkbaar inspanning. Van snelheid geen sprake daar die nauwelijks die van den gewonen tred van een mensch overtreft. Het lichaam heeft alsdan eene recht voorwaarts gerichte houding. De onevenredige lengte der bovenarmen, die bij het rechtop gaan met de knokken van de vingers op den grond steunen en slechts weinig gebogen zijn, geven hen dan op een afstand gezien het voorkomen van een door ouderdom gebogen man, die, op krukken steunend, loopt. Een jong wijfje, in het bezit van een ambtenaar te Banjer-massing, kroop veel meer dan het liep, daar het in plaats van op de handen op de ellebogen steunde. De in opgerichte houding loopende orang-oetan is dan ook, wat men er ook van zeggen moge, zoo weinig menschelijk, dat hij niet meer dan eene caricatuur van den mensch vertoont. Zelfs de voeten of achterhanden rusten bij de opgerichte houding niet plat op den grond, maar naar binnengekeerd en aan die zijde een weinig opgelicht, zoodanig, dat hij eigenlijk op den buitenkant van de voetzool loopt.

De groote lengte van de voorste ledematen komt den orang-oetan

niettemin uitstekend te pas om zijn voedsel te bemachtigen. Had hij zulke buitengewoon lange armen niet, dan zou het hem onmogelijk zijn de aan de uiteinden van lange, dunne takken groeiende vruchten te bereiken en deze of naar zich toe te halen, of den tak af te breken.

Zijn voedsel ontleent hij voornamelijk aan het plantenrijk. Het bestaat uit vruchten (voornamelijk vijgen), vruchtknoppen, bloesems, jonge bladeren, boombast en plantenzaden. Volgens de Dajakkers gebruikt hij zelden dierlijk voedsel en is hij zeer kiesch op hetgeen hij gebruikt. Zijn geliefkoosde spijs is, volgens WALLACE, de *doerian*, waarvan zij veel gebruiken, als die dáár groeien waar bosch in de nabijheid is. Zijn er open plekken tusschen de *doerian*'s en het bosch, dan is de vrucht vrij veilig voor zijne vernielzucht, want hij zal niet ligt zoo'n open plek oversteken.

»Het is bijna onbegrijpelijk,» zegt WALLACE, »hoe het dier deze vruchten kan openkrijgen, daar de buitenste schil dik en taai en met sterke kegelvormige dorens bezet is. Waarschijnlijk is het gewoon eenige van deze eerst af te bijten, en dan, een klein gat makende, de vrucht met zijne krachtige vingers open te scheuren.»

In nauw verband met zijn voedsel staat zijn heen en weér trekken of verhuizen van de eene plaats naar de andere. Want als zijn geliefkoosd voedsel, in de streek waar hij zijn verblijf houdt, begint op te raken, trekt hij elders heen, waar hij dat voedsel wel vinden kan. Wordt hij niet verjaagd, dan duurt zijn verblijf in een zelfde streek niet langer dan tot de vruchten daar op raken. In de zuidelijke binnenlanden van Borneo b.v. verschijnt hij op den rechteroever der Doesonrivier jaarlijks in het begin van de Oost-moesson of in de maanden April en Mei, bij het rijpen van de vruchten van den *Pohon dacatak-banjoe* der Doesonnens, of van den *Pohon tielap* (*Ficus infectoria*), wier vruchten voor hem eene groote aantrekkelijkheid schijnen te bezitten. Hij houdt ook veel van de vruchten van den *Pohon kampoelak* der Bejadjoe-Dajakkers. Hij verraadt zijne tegenwoordigheid door een diep brommend geluid, dat hij vooral des nachts laat hooren. Dr. HAGEN noemt het »ein furchtbares, auf grosse Entfernung hörbares Gehrüll.» MULLER vond in den maag van een geschoten orang-oetan vezelachtige reepen boombast van een à twee voet lengte en de witte boonvormige zaden van *Sandoricum indicum*, geheel gaaf, zoodat hij daarvan alleen de sappige, zoetzure vrucht schijnt te eten.

De zintuigen van den orang-oetan schijnen, behalve dat van het gehoor, niet zeer ontwikkeld te zijn. Men heeft opgemerkt dat zijn

gezicht slecht is en hij eer bijziende dan verziende is. Ongeveer even zoo is het met de reukorganen gesteld. Wel schijnen zich die tot eene fijne onderscheiding te leenen, doch niet zeer scherp te zijn. Het tastgevoel schijnt het meest ontwikkeld niet in de toppen der vingers, maar in de lippen, voornamelijk in de zeer rekbare vleezige onderlip. Met de binnenzijde van deze laatste, die hij zeer kan uitrekken en die hij tot dat einde buitenwaarts ombuigt, onderzoekt hij, door betasting, letterlijk alles wat hij wenscht te onderzoeken, spijzen zoowel als menschen en steenen. Bovendien gebruikt hij die lip als watervanger. Begint het te regenen, dan steekt hij de lepelvormige lip ver uit, vangt den regen op en drinkt zoo. Het meest ontwikkeld is echter het gehoor. De ongemeene scherphheid en fijnheid daarvan stelt hem in staat het minste geritsel te hooren, en als een hoogst voorzichtig dier, verbergt hij zich dan terstond in het dichtste der boomen en houdt zich daar onbeweeglijk, zoolang hij nog iets hoort. Vandaar dat het zoo moeielijk is hem onbemerkt te naderen.

Omtrent de voortplanting van den orang-oetan weet men nog zoo goed als niets. Op welken leeftijd het dier tot de voortplanting geschikt is of hoe lang het wijfje draagt, is men nòch door eigen waarneming, nòch uit berichten der Dajakkers te weten kunnen komen.

Jacht. Behalve den mensch heeft de orang-oetan bijna geene vijanden. De grootste kattensoort (*Felis macrocelis*) van Borneo zal zich waarschijnlijk niet licht aan hem wagen, evenmin als de Maleische beer. Op Sumatra kan hij alleen den koningstijger te duchten hebben, doch hij is, door zijne levenswijz in de boomen, voor dien vijand ook weder vrij veilig.

De Dajaks verklaren eenstemmig, dat de orang-oetans door geen enkel dier in het woud worden aangevallen, dan somtijds door den krokodil of den python, doch deze winnen het nimmer van hem; want hij gaat op den krokodil staan, rukt hem de kaken open en scheurt hem de keel op; wat den python aangaat, hij grijpt zoo'n reuzenslang met zijn ijzeren handen en doodt hem zonder veel moeite.

Sommige Dajaksche stammen zijn groote liefhebbers van het vleesch van den orang-oetan. Zoo b.v. de Oeloe Bejadjoe's, die het wijd uitgestrekte stroomgebied van den zoogenaamden Groote-Dajak of Soengej Kahajan, en de rivier van Kapoeas met hare zijtakken bewonen; de Dajakkers van Sampiet, die van Kotaringin en meer anderen. De voortdurende vervolging, welke hij aldaar ondervindt, heeft hem uit die

streken, waar de rivieroevers sterk bevolkt zijn, nagenoeg geheel verdreven. De Dajakkers oefenen de jacht uit met het blaasroer en vergiftige pijltjes. Bij voorkeur gaan zij in het vroege morgenuur op de jacht, daar er dan kans is het dier nog in zijn nest te vinden, waar hij ten eerste gemakkelijker te bemerken is en ten tweede gemakkelijker te treffen en te bemachtigen, dan wanneer hij zich in de hooge, dichte toppen ophoudt. Zij sluipen, voor het scherpe gehoor van den orang-oetan beducht, in de grootste stilte door het bosch, of indien zij den waterweg nemen, hetgeen dikwijls plaats heeft, omdat het dier zich gaarne aan de rivierkanten ophoudt, dan varen zij met eene kleine kano dicht langs den oever, maar roeien met hunne lichte spadevormige pagaaien zóó zacht, dat de slagen nauw hoorbaar zijn. Met het houten blaasroer, 5 à 6 voet lang, worden de kleine pijltjes op een afstand van 26 à 30 schreden en meer vrij zeker en krachtig op het doel afgeschoten. Zij hebben bij die jacht steeds een goed voorzien pijlkoker bij zich. Het blaasroer dient hun tevens tot spiets, daar het aan de bovenste opening en ter zijde van een lancetvornige speerpunt van een voet lengte is voorzien. Het vergif, waarmede de pijlen bestreken worden, bestaat uit twee soorten, bij de Bejadjoe-Dajakkers bekend onder de namen van *Siren* en *Ipoë*. Het eerste, tevens het sterkste, wordt bereid uit het sap van den zeer hoogen en zwaren Pohon Oepas (*Antiaris toxicaria*) of ten minste van eene aan dien boom zeer nauw verwante soort. Het *Ipoë* wordt vervaardigd uit den bast en de bladeren van eene groote slingerplant, die op de zuidkust van Borneo niet zeldzaam is.

Naarmate het pijlgif sterker is en de orang-oetan op deze of gene plaats van zijn lichaam diep of minder diep verwond is, bieden zijne krachten korter of langer weerstand aan de werking van het gif. Wordt hij diep en op eene goede plaats getroffen, dan wordt hij binnen een half uur door de hevigste stuiptrekkingen overvallen en sterft. Even dikwijls gebeurt het echter ook dat een gewonde orang-oetan den geheelen dag nog blijft rondklauteren, alvorens het gif goed werkt.

Zoodra het dier zich gewond gevoelt zonder terstond doodelijk gewond te zijn, zoekt het zijn toevlucht in de dichtste toppen der hoogste boomen. Bij die vlucht laat het nu en dan een zonderling geluid hooren, uit fijne, hooge tonen bestaande, dat weldra in een dof, zwaar gebrul overgaat. Bij het aanheffen van dit geschreeuw steekt hij de beide lippen als een trechter vooruit, maar bij het brullen heeft hij den mond geheel open en blaast de groote vliezige keelzak

op. Nooit, zegt MULLER, grijnst hij zijn vervolgers aan of dreigt hen op eenigerlei manier met de tanden, doch niettemin verzekeren de Dajakkers, dat door pijlen gewonde orang-oetans soms de boomen verlaten en woedend op hunne aanvallers losgaan. In zoo'n geval nemen deze in overijling de vlucht en menig jager moet, volgens hen, bij zoodanig treffen gedood zijn.

Ook de berichten van WALLACE zijn met die van MULLER in tegenspraak. Zoo verhaalt hij van een orang-oetan, welke hij met twee kogels had geveld, maar die nog leefde. Twee Dajakkers grepen het gewonde dier ieder bij een hand, om zich van hem te verzekeren. Maar ofschoon het slechts een half volwassen dier was en één zijner armen gebroken was, trok hij toch de Dajakkers naar zich toe om hen te bijten, zoodat deze jonge wilden hem moesten loslaten. Elders verhaalt hij hoe Dajakkers hem kwamen vertellen, dat een majas bijna een hunner kameraden had gedood, toen zij hem met speren hadden aangevallen. De voorman beproefde het dier zijn speer door het lichaam te drijven, maar de orang-oetan greep haar en had in een oogenblik den arm van den man tusschen de tanden, die hij in het vleesch drukte tot zij elkander ontmoetten, zoodat de arm op een vreeselijke wijze gescheurd en gehavend werd. De Dajak bleef lang ziek en kreeg nooit het volle gebruik van zijn arm terug. Het pijlgif schijnt het dier vreeselijke pijnen te veroorzaken; want krimpens van smart breekt hij de takken af soms ter dikte van een mansarm en werpt die naar zijn vijand. Ook WALLACE beweert uitdrukkelijk, dat vervolgde orang-oetans soms een hagelbui van takken naar hunne vervolgers werpen. Het is niet zeldzaam, dat zij op deze wijze, vóór de krachten hun begeven, eene geheele boomkruin verwoesten. De pijltjes breken ook dikwijls, onder de bewegingen die het dier maakt, bij de punt af. Oude orang-oetans zouden de pijltjes, als zij op niet gevaarlijke plaatsen getroffen worden, uitrukken.

Als Dajakkers eene vrouwelijke orang-oetan met een jong ontmoeten, trachten zij het wijfje met vergiftige pijlen te dooden en het jong levend te vangen. Zij voeden dit dan met gekookte rijst, bananen en andere tuinvruchten op. Niet altijd echter is zoo'n jong gemakkelijk te bemachtigen. MULLER verhaalt een geval van een wijfje, dat op haar nest in den tak van een niet zeer hoogen boom geschoten werd. Door twee kogels gedood bleef het dier op het nest liggen. Toen een Dajakker den boom besteeg en het doode dier met een stok naar beneden trachtte te stooten, kwam er eensklaps uit

het nest een jong voor den dag, dat zich langzaam maar behendig trachtte uit de voeten te maken. Het kostte den Dajakker veel moeite dit kleine dier te bereiken en het machtig te worden, daar het zich met hand en tand kloek verdedigde. Het bleek een mannetje te zijn; naar gissing was het slechts vijf maanden oud. Meermalen gebeurt het bij deze jachten, dat een getroffen orang-oetan in den mik van een boom een plaatsje zoekt om er te sterven. Oude orang-oetans vangen de Dajakkers nooit levend, althans geen mannetjes. Op zulke zenden zij een hagelbui van vergiftige pijltjes af, wachten tot het door de werking van het gif naar beneden stort en maken het dan door lanssteken af. De Dajakkers beweren ook, dat zij een tegengif bezitten, door het toedienen waarvan zij een gewonden orang-oetan in het leven kunnen houden. Dit is echter waarschijnlijk een fabel.

Als de orang-oetan op zijn nest ineen gehurkt zit als een oud man, zou men hem niet voor het krachtige wilde dier houden, dat vrees inboezemt. De Dajakkers zeggen hierom dat hij zeer listig is en zich kan verkleinen. Het is zeker, dat hij eene buitengewone slimheid aan den dag legt, als het er op aankomt zich te verschuilen. Deze eigenschap is dan ook het voornaamste redmiddel om zich aan vervolgingen van den mensch te onttrekken. WALLACE, die er 17 doodde, gewaagt van de taaiheid van de orang-oetans. Slechts één van de zeventien gelukte het hem met een enkel schot te doodden. Dieren, die, behalve een door een schot gebroken arm nog andere wonden hadden, zetten niettemin hunne vlucht onvermoeid voort. Een, die WALLACE na verscheidene schoten doodde, bleken de beide beenen te zijn gebroken, een heupgewricht en het ondereinde van de ruggegraat waren verbrijzeld, terwijl twee platgedrukte kogels in zijn nek en kaken waren gedrongen. *Toch was dit dier nog levend toen hij viel.* Een andere viel, na twee schoten, van eene groote hoogte plat op den buik in het moeras, sprong echter weer op en begon, bijna geheel rechtopstaande, een boom te beklimmen. Toen dit dier gedood was, vond men in zijn tong een platgedrukten kogel, die in het benedendeel van den buik was ingedrongen, het geheele lichaam doorkruist en den eersten halswervel verbrijzeld had. En het was na deze vreeselijke verwonding, dat het weder was opgestaan en begonnen was den boom te beklimmen, en dit wel zonder veel moeite.

Nut en schade. Het is te begrijpen dat een dier als de orang-oetan, dat uitsluitend van plantaardig voedsel leeft, nog al schade kan aan-

richten aan de vruchtboomen en aan de jonge aanplant. Wat het nut betreft, kan worden aangenomen, dat de Dajakkers de levend gevangen voorwerpen gewoonlijk goed kunnen verkoopen. MULLER kocht er een voor 40 realen (f 80) en eenige maanden te voren hadden zij er een voor 60 realen verkocht. Door die goede uitkomsten aangemoedigd, schenen zij van plan zich er meer op te gaan toeleggen volwassen orang-oetans *levend* te vangen. Uit vrees voor concurrentie in dit nieuwe middel van bestaan, verbreidden zij echter allerlei fabeltjes over het moeilijke en gevaarlijke van hun handwerk, en lieten zich met geheimzinnigheid uit over het *obat* of geneesmiddel, dat tot welslagen volstrekt noodig was. Waarschijnlijk verhaalden zij ook om dezelfde redenen het hiervoor vermelde omtrent het toedienen van tegengif aan door vergiftige pijlen gewonde orang-oetans, ten einde die in het leven te behouden. Ook gebruiken de Dajakkers zijn vleesch. Terstond als het dier gedood is snijden zij de pijltjes uit, daarbij zeer mild te werk gaande. Zij nuttigen daarna het vleesch zonder schroom, terwijl zij het vet voor de bereiding hunner spijzen bewaren. Het vleesch wordt versch geroosterd en ook gedroogd gebruikt. Van de huid maken zij mutsen en een soort van buisjes zonder mouwen, die zij bij strooptochten en feesten dragen om zich een woest voorkomen te geven. Ook Dr. HAGEN vond in de Battalanden vele versieringen van haar van den orang-oetan, voornamelijk aan de lansen der hoofden. Volwassen orang-oetans zijn gewoonlijk zeer zwaar en vet, zoodat drie à vier man er een vracht aan hebben. Het witte en zachte vleesch heeft echter een zoetachtigen smaak, die voor hem, die daaraan niet gewoon is, onaangenaam is en walgelijk.

Gevangenschap. Hoe wild de natuurlijke aard van den orang-oetan zij, zoo wordt het jong gevangen dier zeer spoedig tam en zelfs vertrouwelijk. Het jong, waarvan MULLER verhaalt dat het gevangen werd bij het doden van de moeder, werd bij die gelegenheid toevallig met eenige hagels getroffen in den voorarm en de linkerwang. Beide wonden genazen, toen de hagel er uitgehaald was, spoedig. Gedurende de eerste weken zijner gevangenschap was dit dier zeer droefgeestig en schuw en at weinig. Vergunde men hem wat meer vrijheid, dan klom hij in de boomen en op de daken. Na verloop van eene maand was hij echter reeds zoo vertrouwelijk, dat hij het gezelschap van menschen op prijs stelde, ofschoon hij zich nog dikwijls valsch en koppig toonde. Hij deed zich zeer dom en hulpeloos

voor, maar had moed genoeg om zich hevig teweer te stellen als men iets wilde doen, dat hem niet beviel. Als men hem poogde te verwijderen van eene plaats waar wat te eten viel, verzette hij zich daar sterk tegen, klampte zich aan alles vast en krabde en beet geducht. Het hevigst verzette hij zich, als men hem in een hok wilde sluiten.

Aanvankelijk alleen geplaatst, werd dit jonge mannetje later in een hok met een jong, maar toch eenigszins ouder wijfje gezet. Dit was een zeer mak wijfje, dat reeds eenigen tijd bij een inlandsch hoofd van Kotaringin had gevangen gezeten. Het bovengenoemde mannetje was dit goedaardige dier spoedig de baas en speelde op eene geduchte wijze den tiran. Als hij zich om te slapen halverwege over het wijfje uitstreckte en deze dat niet wilde hebben, dwong hij haar door trekken en bijten tot gehoorzaamheid. Gaf men het wijfje voedsel en het mannetje had daarvan niet reeds overvloed, dan nam hij het haar met geweld af. Zij poogde zich dan in een hoek te drukken en keerde hem den rug toe, maar hij gaf haar dan menigmalen beten in den schouder, die het wijfje luid deden schreeuwen. Nimmer echter stelde zij zich te weer en verdroeg al die mishandelingen geduldig.

Het was opmerkelijk hoe spoedig het dier zich aan vreemd voedsel gewende. Binnen korten tijd at het de meeste tuinvruchten, gekookte rijst en zelfs gestoofde groenten en dergelijke plantaardige spijzen; spoedig was hij ook een groot liefhebber van gestoofd en gebraden vleesch, van suikerwater, thee, melk, koffie en wijn.

Het mannetje toonde zich voor de afwisselende weersgesteldheid gevoeliger dan het wijfje, iets dat gedeeltelijk kan zijn toe te schrijven aan zijn dun behaarde vacht. Bij somber en regenachtig weer beefde hij als een riet en trachtte, door zijn lichaam met hooi, stroo, enz. te bedekken, zich te verwarmen. Dit zelfde deed hij als hij zich na den eten te ruste wilde begeven. Soms was er niets van hem te zien, zoo had hij zich begraven in het hooi. Gaf men hem een stuk goed, dan werd dit voor hetzelfde doel gebruikt. Hij sliep evenals de andere steeds liggend, nooit zittend. Dit is een van de opmerkelijkste met de menschelijke gewoonten volkomen overeenstemmende eigenaardigheid in den orang-oetan. Hij maakt zich een bed, dat hij behoorlijk schudt, hij slaapt, evenals de mensch, liggend en dekt zich toe.

De gemakkelijheid, waarmede de jonge orang-oetan zich aan de

gevangenschap gewent, is echter niet van toepassing op oude voorwerpen. MULLER spreekt van een, die pas gevangen en een maand levend in zijn bezit was, vóór hij door de werking van het pijlvergif aan zijne bekomen wonden stierf. Het was een zeer wild en ongenaakbaar dier, dat met zijne verwilderde gelaatstrekken, doordringenden blik, donkere vurige oogen, lang ruw hoofdhaar en rooden baard een schrik inboezemend voorkomen had. Van zijne ontzettende kracht gaf hij blijk, als men hem soms met een stok plaagde. Bovendien was hij zeer valsch en boosaardig. Naderde men hem, dan richtte hij zich onder een zwaar gebrom langzaam op, staarde met onbeweeglijken blik op het punt waar hij een aanval wilde doen, schoof voorzichtig met de eene voorhand tot aan een opening in de traliën van zijn hok en deed dan op het onverwachtst een verraderlijken aanval, door bliksemsnel den langen arm uit te strekken, meestal naar iemands gelaat. Bij alles liet hij een groote mate van bedachtzaam overleg blijken. Hij was vrij zindelijk, krabde zich op menschelijke manier met de nagels zijner voorhanden en reinigde die als er vuil in gekomen was, waarbij hij kennelijk een vies gezicht trok; kwam eenig dier, zooals b.v. wel eens met kippen gebeurde, hem te na, dan wierp hij die met de hand gramstorig terug. Op het woeste gelaat van dit dier lag zooveel treurigheid en weemoedigheid uitgedrukt over het gemis zijner vrijheid, dat het den toeschouwer medelijden inboezemde. Hij leerde niet, zooals de jongen, waarvan wij zoo even spraken, spoedig allerlei voedsel en drank gebruiken, maar gebruikte gedurende den geheelen duur zijner gevangenschap niets dan gekookte rijst en helder water. Levende kippen, noch eenig ander soort van vleesch, hetzij rauw of toeberaid, wilde hij gebruiken; hij raakte het zelfs niet aan. Brood, vruchten, enz. nam hij wel aan, doch wierp het na een nauwkeurig onderzoek steeds weg. De rijst leerde hij slechts door nijpenden honger eten. Hij kreeg die droog gekookt en in kleine balletjes, om niet te veel in het hok te doen verloren gaan. Elk balletje werd nauwkeurig bekeken en besnuffeld vóór hij het in den mond stak en hij deed zijn maal met die langzame bedaardheid, die al zijne handelingen kenmerkte. Opmerkelijk is het, dat hij geen enkele tuinvrucht aanroerde. Zuiver water dronk hij in groote hoeveelheden; van alle andere dranken, die de jonge zoo gaarne gebruikte, had hij een afkeer. De met water gevulde halve cocosschaal nam hij op en goot den inhoud in de lepelvormig verlengde onder-

lip uit. Liet men water op hem uitgieten, als hij dorst had, dan ving hij het in die lip op. De jonge orang-oetans dronken op eene andere manier. Zij spitsten de lippen tot een trechter, staken den mond er dan zoover in, dat die even onder de oppervlakte kwam en zogen zoo het vocht op. Hield men een bak met drinken buiten de traliën van hun hok, dan staken zij er de handen in en likten die af. Dit deden zij tot de bak ledig was.

De bedoelde volwassen orang-oetan was overigens zeer phlegmatisch en stil. Stoorde men hem niet, dan bleef hij gewoonlijk rustig liggen. Hij kwam slechts overeind om te eten of te drinken, bleef soms een poosje stil op de hurken zitten met het hoofd voorover en legde zich dan weer neer. De achterbeenen trok hij op, tegen het lijf aan, zooals vele menschen in slapende houding doen, en legde de armen of onder het hoofd, of op de borst. Nooit stelde hij zich woest aan. Hij beet niet in zijn hok, deed geene pogingen om zich te bevrijden en beet zelfs niet in den stok, waarmede men hem plaagde. Ook van het dreigen met de tanden of het opensperren van den muil was nimmer sprake. Het eenige, wat men van hem te duchten had, waren de reeds verhaalde verraderlijke uitvallen.

Over het algemeen verschillen de manieren van den eenen zeer van die des anderen. Het eene individu is zacht en vertrouwelijk van aard, het andere woest, zelfs valsch. Een mannetje en wijfje van 10 en 14 maanden toonden zich reeds bevreesd als men ze slechts straf aankeek; een ander even jong mannetje, was niet zoo bevreesd en had bedreigingen met de zweep en zelfs kastijding noodig om tot gehoorzamen gebracht te worden, terwijl hij zich dan nog tegen die kastijding hevig verzette. De een trachtte iets te verwerven door een treurig gelaat te zetten, de andere door een medelijden inboezemend kermen, de derde door kwaadwilligheid. De physionomie van elk individu kenmerkt zich door den een of anderen eigenaardigen trek of uitdrukking, die reeds bij den eersten blik de aandacht trekt en waaruit ook dikwerf de goede of kwade inborst van het dier is af te leiden.

Het menschelijke, als ik mij zoo mag uitdrukken, in den orang-oetan, waarvan wij hiervoor reeds menig bewijs zagen, wordt bevestigd door hetgeen WALLACE van de opvoeding van zijn jongen orang-oetan verhaalt.

Dit dier, dat zeer jong was, moest zuigen en als men het nu een vinger in den mond stak, zoog het met alle macht daarop, tot dat het zag dat er geen melk kwam en dan begon het te schreien evenals een kind zou doen.

Zoolang het in handen was en gevoed werd was het stil, maar nauwelijks was het nedergelegd en alleen gelaten, of het begon te schreien. Toen het er eenmaal aan gewend was gereinigd te worden op tijd, begon het, zoodra dit noodig was, te schreien en hield niet op voor aan zijn verlangen werd voldaan, terwijl het, als het gewasschen en daarna afgedroogd of geborsteld werd, doodstil was en er duidelijk behagen in schepte.

Zoo gaf dit dier ook duidelijk zijne goed- of afkeuring te kennen omtrent den smaak van het eten. Kreeg het een hapje, dat bijzonder naar zijn smaak was, dan lekte het zijn lippen, trok zijn wangen in en draaide zijne oogen naar boven met eene uitdrukking van het zaligste genot. Maar indien daarentegen het voedsel niet naar zijn smaak was, keerde het de bete een oogenblik met de tong in den mond om en stiet die daarna naar buiten. Gaf men het dan hetzelfde voedsel nogmaals, dan begon het hevig te gillen en te schoppen.

Opmerkelijk is het dat dit dier, als er niemand in huis was of als men geen acht op zijn schreeuwen sloeg, spoedig stil werd, evenals een stout kind; maar nauwelijks hoorde het voetstappen of het begon nog harder dan te voren te schreeuwen.

FREDERICK CUVIER verhaalt dat de orang-oetan van den *Jardin des Plantes* te Parijs een knoop wist los te maken, waardoor een touw, waaraan hij slingerde, was ingekort, ten einde hem hierdoor het bereiken van den grendel eener deur te beletten. Hij had zulks eerst beproefd door onder den knoop aan het touw te trekken; maar, toen hij bemerkte dat zijne lichaamssterkte daartegen een beletsel was, klom hij boven dien knoop om hem aldus los te maken.

Iets dergelijks verhaalt ook w. VROLIK van een jongen orang-oetan in den Amsterdamschen dierentuin. Men had een openstaande deur vastgebonden met een touw, dubbel toegeknoopt. Hetzij nu dat de luchtstroom, door deze deur heengaande, hem hinderde, hetzij dat hij zich verveelde, zegt VROLIK, hij wilde de deur sluiten; toen hij in zijne pogingen daartoe bemerkte van welken aard de hindernis was, begon hij met den knoop los te maken en voorts met de deur zoodanig te slingeren, dat ook de tweede knoop van zelve losliet.

Men verhaalt ook van een jongen orang-oetan, die met een sleutel het slot van zijn ketting opende en toen men dezen weg nam, dit met een stuk hout trachtte te doen. Eenmaal zelfs trok hij een kram uit den muur door er een spijker onder te schuiven.

Dr. HAGEN verhaalt omtrent jonge mannelijke orang-oetans, die hij op Sumatra bezat, o. m. het volgende:

»Si-Bela was ijdel, dat bemerkte ik toen ik op zekeren dag met mijn fonkelnieuwen, verblindend witten zonnehelm voor hem verscheen. Verlangend keek de orang naar mijn nieuw hoofddeksel en men kon de begeerte, om ook zoo iets schoons te bezitten, in zijne oogen lezen, zoodat ik besloot een kleinen hoed voor hem te maken. Daarvoor moest ik echter den tijd hebben en den volgenden dag kwam ik tot de ontdekking dat Si-Bela over de zaak scheen te hebben nagedacht en er iets op gevonden had. Want wat deed het dier toen hij mij weder zag? Hij greep een oude courant, welke hij tot dit doel afzonderlijk gelegd scheen te hebben, scheurde er een stuk van af en legde zich dit op den kop. Zoo opgeschikt, het lichte papier voorzichtig op zijn hoofd in evenwicht houdend, strompelde hij voort, telkens omziende of ik hem niet bewonderde.

Toen deze orang bij zekere gelegenheid de overschotjes uit de geleedigde weggegoorpen bierflesschen had opgedronken, werd hij beschonken en zijne beenen weigerden hun dienst. Hij ging toen zitten en onderzocht met de grootste verbazing zijne beenen, om te ontdekken waarom zij hun dienst weigerden.»

W. VROLIK wees er, zooals wij reeds terloops aanhaalden, nadrukkelijk op *dat de orang-oetan in intellectuele ontwikkeling achteruit gaat naarmate hij ouder wordt. Slechts op jeugdigen leeftijd* bezit hij dien hoogen graad van verstandelijke ontwikkeling, waaromtrent wij verschillende voorbeelden aanhaalden en *alleen op jeugdigen leeftijd* vertoont hij lichamelijk de meeste gelijkenis met den mensch.

De vraag schijnt echter gerechtigd, of deze opmerkelijke omstandigheden niet juist als een bewijs zouden kunnen gelden voor DARWIN'S theorie, dat wij, menschen en apen, een gemeenschappelijken stamvorm hebben gehad, waarvan de eene linie door achteruitgang gedaald is tot den aapvorm (waarvan de orang een vertegenwoordiger is) terwijl de andere zich ontwikkeld heeft tot den menschvorm. Immers juist die lichamelijke en geestelijke overeenkomst van den *jongen* orang met den mensch doet denken aan een overblijfsel van uitstervende eigenschappen, nog vaak zich vertoonend, maar spoedig weder verdwijnend onder den drang van den eenmaal ingetreden achteruitgang.